

Bediüzzaman “Ulema-yı bâtın için Kur'an, baştanbaşa ihbarat-ı gaybiye nev'indendir.” diyor; "ulema-yı batın" ne demektir, kimler bu sınıfa dâhildir?

Özellikle tasavvuf ehlinin kullandığı terminolojide, **din âlimleri** başlıca iki kategoride değerlendirilmiştir:

1. Ulema-yı zâhir
2. Ulema-yı bâtın

Ulema-yı zâhir, mantık, fıkıh gibi ilimlerle uğraşanlara, **ulema-yı bâtın** ise, dinin esrarıyla ve gizli ilimlerle uğraşanlara isim olarak verilmektedir. Bu tasnife göre, İmam-ı Azam ve Fahreddin Razi gibi âlimler birinci grupta, Muhyiddin İbnu Arabî ve İbnu Berrecan gibi âlimler ikinci grupta yer alır.

Birinci grupta yer alan zâtların ilmi umuma bakar, umum onların ilimlerinden istifade eder. İkinci grupta yer alan zâtların ilimleri ise umuma bakmaz, onların ilimlerinden belli kişiler istifade eder.

Kehf Sûresi 60-82. âyetlerde Hz. Musa'nın **“Allah kullarından bir kul”** ile seyahati anlatılır. Her ne kadar âyette bu zâtın ismi geçmese de hadislerde kendisinden **“Hızır”** olarak bahsedilmektedir.(1) Hz. Hızır'ın ilmi, “ilm-i ledünnî” diye şöhret bulmuştur. Bu ifade, “Biz O'na tarafımızdan bir ilim öğretmiştik” âyetindeki “ledün” kelimesinden gelmektedir.

Bütün ilimler Allah tarafından olduğu halde, burada özel olarak bunun ayrıca belirtilmesi, bu ilmin, dıştan her hangi bir sebep olmaksızın, doğrudan İlâhî talime dayandığını gösterir.(2) Çünkü Tarih, Fıkıh gibi ilimleri kitaplardan okumak veya birisinden dinlemek yoluyla öğrenmek mümkündür. Ledün ilmi ise, bu yolla öğrenilecek ilimler cinsinden bir ilim değildir. Hatta öyle ki Hz. Musa gibi bir peygambere bile, bu ilim doğrudan verilmemiştir. Bu ilim hakkında **“hakîkatin**

ilmi, batın ilmi”(3) **“gayb ilmi”**(4) gibi açıklamalar yapılmaktadır. Hz. Hızır’ın, Hz. Musa’ya söylediği şu sözler, her ikisinin ilmindeki farklılığı belirtmektedir:

“Ya Musa! Allah tarafından, ben senin bilmediğin bir ilmi biliyorum. Sen de benim bilmediğim bir ilmi biliyorsun.”(5)

Hz. Musa ve Hz. Hızır, iki ayrı meşrebin temsilcisi durumundadırlar. Hz. Musa, zahir ilimlerinde bir deniz, Hz. Hızır ise, batın ilimlerinde bir deniz gibidir.

Bursevi, bu konuda şu değerlendirmeyi yapar:

“Benzeri bir durumu, İmam-ı Azam’la Hasan-ı Basrî arasında da görmek mümkündür. İmam-ı Azam şemsî meşrebtir. Hasan-ı Basrî ise, kamerî meşrebtir. İmam-ı Azam’ın feleği, Hasan-ı Basrî’nin feleğinden daha büyüktür. İmam-ı Azam, bütün insanlara umumiyet itibariyle bir rahmettir. Hasan-ı Basrî ise, has insanlara hususiyet itibariyle bir rahmettir... İmam-ı Azam Allah’ın “Evvel ve Zâhir” isimlerinin mazharı iken, Hasan-ı Basrî “Ahir ve Bâtın” isimlerinin mazharıdır.”(6)

Batın uleması, sırlı ve perdeli olan geleceğe, zaman zaman işaretlerde bulunmuşlardır. Mesela, 1831’de vefat eden **Dede Müştak Efendi**, Divan’ında şifreli bir şekilde, o zamanki kullanılan tarih birimiyle hicrî 1341’de Ankara’nın başkent olacağına işaret etmektedir. **Şöyle ki:**

Müştak Efendi, Divanında der:

*“Me’vây-ı nâzenine kim '**elf**' olursa '**efser**'*

Labüd olur o me’vâ, İslâmbol ile hemser.

Nun ve’l- kalem başından alınsa nun-u Yunus

Aldıkta harf-i diğer olur bu remz azhar

Miftah-ı sûre-i kâf serhadd-i kâf ta kâf

Munzam olunmak ister, ra'y-ı Rasul-ü peygamber

Hay-ı hû ile âhar oldu maksud zahir.”(7)

Bu beyitlerde Müştak Efendi, bir beldeden bahseder. Ebced hesabıyla, 1341’de bu beldenin İstanbul ile arkadaş olup, başkent olacağına işaret eder. Birinci mısradaki “elf” bin demektir. “Efser” ise ebced hesabıyla 341 yapmaktadır. Geriye kalan kısımlarda, bu beldeyi meydana getiren harfler birer birer sayılmıştır. Bunlar yan yana getirildiğinde “Ankara” çıkmaktadır.

Müştak Efendi’nin, bu beyitlerin devamında Hacı Bayram-ı Veli’ye seslenip:

“Ey Padişah-ı fehhâm, Sultan Hacı Bayram.

Ruhen ister ikrâm, Müştak-ı abd-i çâker.”

demesi de dikkat çekici bir husustur. Çünkü Hacı Bayram-ı Veli Ankara’da yaşamıştır ve kabri de Ankara’dadır.

Sonraki beyitte şu ifadeleri ise, hatıra gelebilecek **“Bir asır öncesinden Ankara’nın başkent olacağını söylemek akıl alır bir iş değildir?”** tarzındaki bir istifhama cevap gibidir:

“Reh-i Mevla’da her kim aşk ile cismini cân eyler,

Gönül murgu gibi pervaz edip tayy-ı mekân eyler.”(8)

Yani, *“kim Mevla yolunda aşk ile yola koyulursa, onun gönlü bir kuş gibi, bir anda başka mekânlara gider.”* Fakat yerde gezen karıncaların, bu tayy-ı mekânı anlamaları mümkün değildir. Çünkü onlar, önlerine çıkan küçük bir su birikintisini bile aşamamaktadır. Nerede kaldı, bir anda başka iklimlere kanat açabilsinler.

Müştak Efendi'nin ve benzeri zâtların gaybî haberleri doğrudan değil de, şifreli olarak söylemeleri,

“Göklerde ve yerde Allah’dan başkası gaybı bilmez.”(9)

âyetinin sırrına riayet etmek içindir.

Görüldüğü gibi, Allah dostu olan veli kişiler, kendi iç âlemlerinde yaşadıkları gaybî tecrübelerin yanında, bazan da bu tecrübeleri dışa yansıtmışlardır. Fakat bu yansıtma doğrudan olmayıp bir derece perdeli ve şifrelidir. Gayb hazinesinden aldıkları cevheri, doğrudan göstermek yerine, üzeri ambalajlı bir şekilde sunmayı tercih etmişlerdir. Gaybî mananın gizlendiği lafız ambalajını açmayanlar bu cevheri göremezken, açanlar derin bir hayretle o cevheri temaşa eylemektedir.

Bir kısım zâtlar ise, çok az muhatabı olan **“cifir”** ilmi ile(10) Kur’an âyetlerinden geleceğe işaret eden bazı gaybî manaları bulmaya çalışmışlardır. Alûsî'nin tefsîrinde kaydettiği şu olay, buna güzel bir örnektir:

“İbnu Hallikan tarihinde zikrediyor ki: Sultan Salahaddin Eyyubî Haleb’i fethettiğinde, Kâdı Muhyiddîn güzel bir şiirini okudu. Cümleleri arasında:

“Şehba kal’ayı Safer ayında fethettin.

Receb’te de Kudüs’ü fetihle mübeşşersin.”

ifadesi vardı. Dediği gibi çıkınca, kendisine **“Bunu nereden bildin?”** diye soruldu. Bunun üzerine o, **“İbnu Berrecan’ın Rum Sûresinin baş kısmını tefsîrinden aldım”** diye cevap verdi.(11)

Âlûsi, bu konuda şöyle der: Bunun çok benzerleri vardır. İbnu Kemal’in **“Andolsun ki, biz zikirten (Tevrât’tan) sonra Zebur’da da yazdık ki: Arza salih**

kullarım varis olacaklar.”(12) âyetinden Mısır’ın Yavuz Sultan Selâm eliyle fethini istinbat etmesi meşhurdur.”(13)

Ahmet Akgündüz, “*Kur’an, Yavuz’un Mısır’ı fethine işaret ediyor.*” başlıklı araştırma yazısında, bu meseleyi çeşitli yönleriyle ele almaktadır. Yavuz zamanında Anadolu Kâdı askeri, Kanunî’nin ilk yıllarında ise Şeyhu’l- İslâm olan İbnu Kemal’in, âyetten istihraç ettiği mananın işârî bir mana olduğuna dikkat çeken Akgündüz, aynı âyetin:

- *Zayıf bir durumda olan Hz. Musa’nın kavminin, Firavunlar’dan sonra galip gelmesine,*

- *Hz. Davud’un Calud’u öldürüp halife-i arz olmasına,*

- *Ehl-i kitabın, ehl-i kitap olmayanları mağlup edişine,*

- *Salih oldukları sürece, önce Yahudilerin, sonra Hristiyanların ve en sonra da Müslümanların galip geleceğine ve her zaman îman, tevhîd ve amel-i salihî terketmeyenlerin, neticede yeryüzünün gerçek hâkimi olacaklarına”* da işaret ettiğini belirtir.(14)

Zaman zaman, “**cifirle Kur’an âyetlerinden gaybî mana çıkarılıp çıkarılmayacağı**” konusu gündeme gelmektedir. İfrat ve tefrît bakışlardan kat-ı nazarla şu ölçüde ittifak sağlanması mümkündür: “*Cifir ilmi bazı cahiller tarafından suistimal edilmiş olsa bile, tamamen inkârı da mümkün değildir.*”(15) Nitekim Sebe’ Sûresi 15. ayette geçen “**temiz bir belde**” ifadesiyle ilgili olarak Molla Câmî, İstanbul’un (h. 857) fethi tarihine tarih düşmüştür.(16)

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Gerçek anlamıyla bir tesadüfe rastlamadığımız ilâhî tasarrufatı dikkate alırsak, ilâhî kelâmın cifir hesabıyla bazı gaybî hakîkatlere, ileride olacak birtakım olaylara işaret etmesinin hiç de akıldan uzak olmadığını görürüz.

Şimdi zikredeceğimiz olayın, bu meseleye bir mesned olabileceği kanaatindeyiz.

Yahudilerden bir topluluk, Hz. Peygamberden huruf-u mukattaayı duyunca, ebced hesabıyla O'nun ümmetinin ömrünün az olacağına istidlalde bulunur. Hz. Peygamber diğer huruf-u mukattaalardan okudu. Her yeni huruf-u mukattaayı duyunca şaşkına dönüp **"Biz senin durumundan bir şey anlayamadık"** diyerek ayrıldılar.(17)

Dipnotlar:

(1) Buharî, Tefsir, 18/2; Taberî, XV,278; Yazır, V, 3260.

(2) Bursevî, II, 499; Âlûsî, XV, 330.

(3) Âlûsî, XV, 330.

(4) Beydâvî, II, 354.

(5) Taberî, XV, 278; İbnu Kesir, III, 93; Neseî, III, 19.

(6) Bursevî, II, 501.

(7) Dede Efendi, Müştak, Divan, s. 29.

(8) age. s. 29.

(9) Neml, 27/65.

(10) Cifir kelimesinin aslı "Cefr" dir. Başlangıcı Cafer-i Sadık'a nisbet edilir. Harflerin âlemdeki olaylara delaletini araştırır. Bkz. Yurdağür, "Cefr" md., DİA, VII, 215.

(11) Âlusî, I, 7-8. Hamdi Yazır, İbnu Berrecan'ın Rûm Sûresinin baş kısmından hareketle Kudüs'ün fethini önceden haber vermesini şöyle değerlendirir: "Demek oluyor ki, âyette ancak Ricalullah'a münkeşif olan daha diğer imalar da vardır." VI, 3803. Ahmed Cevdet Paşa da, Kıyasu'l-Enbiya isimli eserinde buna yer verir. III, 423-424. Safvet Senih, Gaybın Haberleri isimli eserinin 121. sayfasında, İbnu Berrecan'ın tefsirini h. 522 de yazdığına; Kudüs'ün ise h. 583 de fetholdüğüne dikkat çeker. İbnu Barrecan, Tefsirinin 324-343. sayfalarında âyetin h. 583'e nasıl işaret ettiğini izah etmektedir.

(12) Enbiya, 21/105.

(13) Âlusî, I, 8.

(14) Akgündüz "Kur'an, Yavuz'un Mısır'ı Fethine İşaret ediyor", *Zafer Dergisi* (Kasım 1989) s. 3-7.

(15) Akgündüz, *age.* s. 5.

(16) Yazır, VI, 3956.

(17) Taberî, I, 93; Tabersî, I, 33.